

Handelingsgerichte diagnostiek en handelingsgericht werken

“Handelingsgericht werken is het doorlopen van de cyclus van planmatig handelen, waarbij zeven uitgangspunten worden gehanteerd. De leerling staat centraal. Het gaat om wat een leerling nodig heeft, om zijn onderwijs- en zorgbehoefte. Dat is essentieel.” Aan het woord is Joy Bijleveld, psycholoog met een lange staat van dienst, zelfstandig gevestigd psycholoog, onder andere werkzaam voor het Nederlands Jeugd Instituut ten behoeve van kwalitatieve Zorg en Advies Teams en verbonden aan het Samenwerkingsverband VO te Amsterdam.

“Afhankelijk van de zorgstructuur van de school wordt een eerste signaal gegeven, bijvoorbeeld door de mentor, maar het signaal kan ook van een docent komen. Een eerste stap is een leerling bespreking met analyse en het opstellen van heldere doelen. Dan volgt een plan van aanpak. Het zou goed zijn, als vanaf het begin op handelingsgerichte manier wordt gedacht en gehandeld, planmatig. Dat vraagt om een omslag van beperking-, en stoornisgericht denken naar handelingsgericht denken, oplossingsgericht denken. Als blijkt dat binnen de school, binnen de klas, de docentvaardigheden niet voldoende zijn, ga je verder kijken. Dan ga je, samen met de leerling en met de ouders, meer het diagnostische proces in om te kijken wat de onderwijszorgbehoefte van de leerling is. Dit zal de rol van de gedragswetenschapper zijn.”

Casus

Laurisha is 14 jaar, Leerling klas 2, Iwoo, heeft veel verzuim, en is tweemaal geschorst geweest wegens agressief gedrag. Sociaal onhandig, voelt zich snel onterecht bejegend, reageert vaak agressief (verbaal en fysiek). Wegens veel tegenspreken van docenten, meerdere fysieke bedreigingen naar medeleerlingen en na een vechtincident nu aanmelding in het ZAT, met de vraag: wat is er nodig? De school denkt aan rebound plaatsing.

Allereerst zal bekeken worden wanneer dit gedrag plaatsvindt. Maar ook: wat is haar onderwijs en zorgbehoefte? Wat zijn leerdoelen voor Laurisha en welke ondersteuningsbehoefte heeft zij? Hoe kunnen de docenten dit ondersteunen? Blijkbaar is het accepteren van kritiek, van correcties een belangrijk leerdoel van Laurisha. Het kan zijn dat ze een lage zelfwaardering heeft en het nodig heeft om zich te verzetten. Dat leidt tot overschreeuwend gedrag. Wellicht is het een interactie, gebeurt

Binnen handelingsgericht werken wordt bekeken welke ondersteuning een leerling nodig heeft. Het gaat om het gedrag en de mogelijkheden van de leerling binnen de context school, de klas en de docenten. Maar ook, wat ouders daarin kunnen betekenen. Enerzijds de onderwijszorgbehoefte van de leerling en anderzijds de ondersteuningsbehoefte van de docent en de ouders. Handelingsgericht werken wil zeggen, dat planmatig de lijnen binnen de school en de zorgstructuur worden doorlopen. “In het primair onderwijs is dat gemakkelijker, daar is immers in principe een leerkracht continu aanwezig, die signaleert sneller en problemen worden sneller zichtbaar. Binnen het voortgezet onderwijs is het lastiger omdat je met meerdere vakken, met meerdere docenten te maken hebt; met een mentor die minder toezicht heeft op de continue ontwikkeling van de leerling, ook minder oudercontacten heeft, waardoor minder signalen naar voren komen”, aldus Joy Bijleveld. “Indien er signalen zijn, is het van belang deze om te buigen in een behoefte en aansluitende docentaanpak.”

Handelingsgerichte diagnostiek en handelingsgericht werken

Meer dan de cyclus van planmatig handelen, door 7 uitgangspunten:

1. Onderwijszorg en ondersteuningsbehoeften staan centraal
2. Interactionisme (afstemming en samenwerking met de omgeving; klas, docenten, ouders, buurt)
3. Leerkracht realiseert passend onderwijs: ondersteuningsbehoefte
4. Positieve aspecten van leerling en omgeving worden benut in de aanpak
5. Samenwerking en analyse met betrokkenen (o.a. docent, ouders)
6. Doelgericht werken
7. Systematisch in stappen en transparant

het alleen bij docenten die een autoritaire benadering hebben. Joy legt uit: "Als het goed is, wordt het verschil in aanpak tussen docenten in een leerling bespreking zichtbaar, 'waarom vertoont ze bij jou wel dat gedrag, waarom bij een ander niet'. En vooral: welke, goed werkende, docentaanpak kan benut worden? Dan is het niet alleen een leerlingkenmerk, maar ook een docentkenmerk. Gedrag, vanuit interactie ontstaan. Bij handelingsgericht werken ga je met name kijken wat de docenten kunnen doen in hun aanpak. De leerling moet leren beter om te gaan met kritiek, leren onderscheid te maken tussen persoon en gedrag. Ze voelt zich afgekeurd en wil zich doen gelden. Zij moet leren vertalen: 'wat is de boodschap, wat wil de docent in mijn gedrag veranderd zien'. Aan de andere kant moet de

Handelingsgerichte diagnostiek

- Intake, afstemming en informatie verzamelen (zorgen en wat goed gaat)
- Strategie, wat weten we al, wat moeten we weten, waarom moeten we dat weten?
- Onderzoeksfase, vraaggericht onderzoek op maat (wie kan wat aanleveren)
- Indiceringsfase, beantwoording vragen, factoren beschrijven, welke hulp is nodig
- Adviesfase, Terugkoppeling ZAT naar school, ouders en leerling: herkenning en haalbaar

docent leren een andere gedragsinstructie te geven: 'ik zie dat je moeite hebt met kritiek, hoe kan ik je helpen om ander gedrag te vertonen. Hoe kan ik laten zien dat ander gedrag wenselijker is, maar ook dat ik jou als persoon niet afkeur? Hoe kan ik signalen omzetten in doelen en aanpak.' Dat vergt een discipline, een denkomslag die veel ondersteuning nodig heeft. Als belangrijk uitgangspunt telt: wat gaat al wel heel goed, waar kan ik aansluiten. De kracht van handelingsgericht werken is dat we het meteen ombuigen naar wat is zichtbaar, wat is nodig voor het leerproces van de leerling."

Handelingsplannen

"Vaak blijven handelingsplannen papieren tijgers binnen scholen. Het idee er achter is goed. Maar planmatig werken is een proces. Het gaat steeds om het doel, de aanpak die je evalueert, gezamenlijk met de leerling, met

de ouders. Vroeg signaleren, snel handelen, ouders erbij betrekken, het eigen oplossingsvermogen centraal stellen." Joy geeft aan dat de praktijk helaas soms bijzonder weerbarstig is: "Er zijn grote verschillen tussen scholen:

vermogen. Het vergt een cultuuromslag, maar ook een competentie. Elke school kent een zorgcoördinator, maar er is wel veel verschil per samenwerkingsverband, per school. Vaak is het nog een docent met taken. Hier in

Het gaat altijd om deze leerling in deze school, in deze klas, bij deze leerling, van deze ouders, in deze buurt

afhankelijk van het type school, de grootte en ook de visie op zorg en hoe systematisch, planmatig men werkt. Het lukt vaak beter bij leerlingen binnen praktijkscholen of scholen van nevenvestiging zorg, scholen met een psycholoog of een orthopedagoog die de handelingsgerichte diagnostiek goed kan vertalen, of een zorgcoördinator, met een goed analytisch

Amsterdam hebben bijna alle zorgcoördinatoren een, vanuit het samenwerkingsverband gefaciliteerde, post HBO opleiding op master niveau gevolgd. Het samenwerkingsverband en de scholen zijn gericht op de vraag hoe de zorg kan worden geprofessionaliseerd, welke processen en externe functionarissen, partners erbij nodig zijn. Maar de interne borging

binnen de school, het zorgteam en vooral de eerste lijn van docenten en mentoren zijn cruciaal. Hoe kun je handelen van de docenten versterken, ondersteunen of passend aanbod zoveel mogelijk in de eerste lijn implementeren/realiseren.

Als voorbeeld uit haar eigen praktijk noemt Joy een situatie met een hoog percentage tienermoeders. "Altra heeft binnen het onderwijskundig proces een training gegeven: omgaan met moederschap en leren tegelijk, je kunt problemen groepsgewijs clusteren. Bij handelingsgericht werken is de context van belang: je kijkt individueel naar de behoefte, maar ook hoe die is te clusteren, welke ketenpartner er bij past. De benodigde denkslag voor handelingsgericht werken zou iedereen moeten en kunnen maken. Er is wel integraal schoolleiderschap voor nodig. Het betekent ook scholing voor de docenten. Deze manier van denken schept ruimte en biedt een positieve

het van groot belang om een integraal handelingsplan op te stellen. Het onderwijs, leraren richten zich daarin op haalbare onderwijsdoelen, wellicht met tijdelijke dispensaties. De mentor weet wie de casemanager is voor de aanpak van het gezin en de zwangerschapsproblematiek. Hij weet aan wie zo snel mogelijk signalen kunnen worden doorgegeven. Mocht er geen externe begeleiding zijn, dan zal de schoolmaatschappelijk werker meestal deze rol vervullen."

Dwingend kader Passend Onderwijs

Joy vraagt zich af of aankomende docenten op de pabo voorbereid worden op handelingsgericht werken, terwijl planmatig handelen en handelingsgericht werken toch al heel lang in beeld zijn (Luc Stevens). "Het heel positieve van Passend Onderwijs is dat er gedwongen handelingsgericht moet worden gewerkt, de onderwijszorgbehoefte komt daarmee centraal te staan. Passend Onderwijs geeft een dwin-

gerichte vraag hebt. Hoe kan ik omgaan met een leerling die steeds moeite heeft om..... en vervolgens de aanpak zo op te stellen dat er concreet kan worden gewerkt. Bijvoorbeeld aanvulling op materiaal, instructiebehoefte, plek in de klas, wijze van correctie."

Handelingsgericht werken in ZAT

- Handelingsgerichte diagnostiek in de advisering en diagnostiek
- Gericht op de behoefte van de leerling
- Analyse wisselwerking leerling en omgeving (inclusief informatie GGD / BJZ)
- Ondersteuningsbehoefte van de docent
- Positieve aspecten leerling en ouders
- Samenwerking, integraal plan van aanpak
- Vraag een doelgericht: wat werkt best, oplossingsgericht
- Transparante stappen: HGD (intake, strategie, onderzoek, indicering, advies)

Het is steeds van belang te denken in doelen en wat daarvoor nodig is om die behalen

manier om in teamverband naar leerlingen te kijken en een doel te kiezen. De diagnostiek zit niet in het labelen van een stoornis, maar in het bepalen waar de onderwijszorgbehoefte en de ondersteuningsbehoefte ligt. Natuurlijk, hoe complexer, hoe meer indicaties er onderliggen, en hoe meer specialisme je nodig zult hebben. Als het bijvoorbeeld om een psychiatrische problematiek gaat, heb je een gedragswetenschapper nodig om de goede aanpak te kiezen."

Onderwijszorgbehoefte

"Er wordt niet meer gedacht in problemen. Problemen kunnen het doel in de weg staan. Het is steeds van belang te denken in doelen en wat daarvoor nodig is om die behalen. Als school heb je een onderwijstaak en je kunt niet alles op je nemen of alle thematiek oppakken. Het gaat erom dat je zo snel mogelijk signaleert welke belemmeringen zich voordoen, deze positief labelen en in gewenste doelen omzetten. Je maakt een concreet plan van aanpak samen met eventuele externe partners. Complexere vraagstellingen en meer sporen aanpak zal veelal binnen het Zorg en Advies Team met de ketenpartners worden opgesteld. Een integraal handelingsplan wordt dan opgesteld, eventueel op basis van handelingsgerichte diagnostiek. Onderwijs kan ook een positieve factor zijn. Als er bijvoorbeeld sprake is van ongewenste zwangerschap, is

gend kader, met als voorwaarden: een goed functionerend ZAT, een goede zorgcoördinator. Het gaat om vroeg signaleren, ouderbetrokkenheid, goede leerlingbespreking, concreet gedrag omzetten in concrete doelen. Hoe kun je daar in scholing, op studiedagen, met workshops casuïstiek, praktijkervaring aan bijdragen? Ik merk dat vooral jonge teams open staan voor feedback, open voor interactiebegeleiding. Binnen een veilig klimaat, in een cultuur van intervisie, opbouwend leren van elkaar. Het vergt ondersteuning vanuit de directie, om gezamenlijk met de IB'er of de zorgcoördinator, de leerlingbesprekingen zo in te richten dat er een handelingsgerichte uitkomst is. Formulieren voor ZAT aanmeldingen zo op te stellen, dat je een handelings-

Ouders

"De privacywet vereist dat de leerling en zijn ouders toestemming geven om de zorg- en hulpvraag ten aanzien van een leerling in een ZAT te bespreken. Vaak wordt er alleen melding van gedaan. Maar ouders zijn belangrijke partners, als je het al niet eerst bespreekt met de ouders, hun visie op de doelen, hun oplossingen....dan mis je een van de belangrijkste hulpbronnen, krachtbronnen. Vaak zie je dat weerstandige ouders pas heel laat bij het zorgproces betrokken zijn. Ouders die ontevreden zijn omdat over hen is besloten en niet met hen is besproken. Die hebben een eigen ondersteuningsbehoefte: wat hebben de ouders nodig om de leerling te kunnen ondersteunen."

Meer weten? Lees ook:

- Trix van Lieshout: *Pedagogische Adviezen voor speciale kinderen* (Bohn Stafleu van Loghum, ISBN 90-313-3727-7)
- W.Gijzen & N.Pameijer: *Handelingsgericht Integraal Indiceren*. Tijdschrift voor Orthopedagogiek, 48 (2009)
- N. Pameijer, T. van Beukering & S. de Lange: *Handelingsgericht werken: een handreiking voor het schoolteam. Samen met collega's, leerlingen en ouders aan de slag* (2009)
- R.J. Marzano; *Wat werkt op school, meta analyse van 35 jaar onderwijsresearch direct toepasbaar in beleid en praktijk*. Bazalt (2007).